

UDC 930.253:821.581

**SOME ASPECTS OF THE HISTORY AND CULTURE
OF CHINA IN THE DOCUMENTS OF TAIŠIA JASPAR
FROM THE FONDS OF THE CENTRAL STATE
ARCHIVE-MUSEUM OF LITERATURE AND ART OF UKRAINE
(TO THE 110th ANNIVERSARY OF THE UKRAINIAN
ARTIST'S BIRTH)**

I. Reznik

PhD in History,

Head of Sector of Educational and Exhibition Work

Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine

22-a, Volodymyrska str., Kyiv, 01001, Ukraine

lexx2009@ukr.net

The article is dedicated to describing of the documents of famous Ukrainian artist Taisia Jaspas on the history and culture of China, which are stored in the fonds of the Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine. The main facts from the artist's life, especially the 35-year period of her residence in China, and her contribution to Ukrainian-Chinese cooperation in the field of painting, museum work, exhibition activities, preservation of cultural heritage and socio-economic adaptation of Ukrainian emigrants in China are highlighted. The documents on the development of Ukrainian-Chinese cultural ties in the period from 1930 to 1970, which are stored in the personal fond of Taisia Jaspas No. 1123 and other fonds of the CSAMLA of Ukraine are also described. Among them are the correspondence of the artist with famous Chinese figures and her students who lived in Shanghai, her personal documents, originals and photocopies of artistic works on Chinese subjects (portraits and landscapes), individual and group photographs depicting landscapes of Chinese cities, interiors of rooms, various details of the social and everyday life of the Chinese and the Ukrainian diaspora in Shanghai in the 1930s and 1940s. These documents contain a lot of valuable information for researchers – historians, local historians, ethnographers, culturologists, art critics and journalists. The purpose of the study is to attract the attention of scientists and fans of Chinese culture to the valuable archival documents, help increase the number of researchers and putting the little-studied documents in scientific circulation. The research methodology is based on common scientific methods of analysis, synthesis, description, comparison, detailing, generalization, objective-factual and special-historical methods (historical-comparative, biographical and historical-source analysis). Scientific novelty: the author analyzes the information potential of the documents on Chinese history and culture, some of which haven't been yet put in scientific circulation. The documents have been systematized and described in chronological order and according to the species composition, their information content has been disclosed. The conclusions state that the ar-

chival documents of Taisia Jaspar from the fonds of the CSAMLA of Ukraine and her works are a valuable and reliable source of information for researchers, and the contribution of the famous artist and public figure to the development of Ukrainian-Chinese cultural cooperation is very significant and requires additional research involving new documents.

Keywords: CSAMLA of Ukraine, China, Taisia Jaspar, artist, fond, archival document.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ КИТАЮ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ТАЇСІЇ ЖАСПАР З ФОНДІВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ-МУЗЕЮ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ (ДО 110-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНИЦІ)

I. Резнік

Стаття присвячена опису документів відомої української художниці Таїсії Жаспар про історію та культуру Китаю, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Висвітлені основні факти з життя мисткині, особливо 35-річного періоду її проживання в Китаї, та її внесок в українсько-китайське співробітництво у сфері живопису, музейної справи, експозиційної діяльності, збереження культурної спадщини та соціально-економічної адаптації українських емігрантів у Китаї.

Також охарактеризовано документи про розвиток українсько-китайських культурних зв'язків у період з 1930 по 1970 рр., що зберігаються в особовому фонді Таїсії Жаспар № 1123 та інших фондах ЦДАМЛІМ України. Серед них – листування художниці з відомими китайськими діячами та її учнями, що проживали в Шанхаї, її особисті документи, оригінали та фотокопії художніх робіт на китайську тематику (портрети та пейзажі), індивідуальні та групові фотографії, на яких зображені краєвиди китайських міст, інтер'єри помешкань, різноманітні деталі соціально-побутового життя китайців і української діаспори в Шанхаї 1930–1940-х років. Ці документи містять багато цінної інформації для дослідників – істориків, краєзнавців, етнографів, культурологів, мистецтвознавців, журналістів. Мета дослідження – привернути увагу вчених і шанувальників китайської культури до цінних архівних документів, сприяти збільшенню кола дослідників і введенню в науковий обіг малодосліджених документів. Методологія дослідження базується на загальнонаукових методах аналізу, синтезу, опису, порівняння, деталізації, узагальнення, об'єктивно-фактологічному та спеціально-історичному методах (історико-порівняльний, біографічний та історико-джерелознавчий аналіз). Наукова новизна: автор аналізує інформаційний потенціал документів із різних архівних фондів з історії та культури Китаю, деякі з яких ще не введені в науковий обіг. Документи систематизовано та описано в хронологічному порядку та за видовим складом, розкрито їх інформаційне наповнення. У висновках стверджується, що архівні документи Таїсії Жаспар з фондів ЦДАМЛІМ України та її твори є цінним та достовірним джерелом інформації для дослідників, а внесок відомої художниці та громадської діячки у розвиток українсько-китайського культурного співробітництва є дуже значним та потребує додаткових досліджень із залученням нових документів.

Ключові слова: ЦДАМЛІМ України, Китай, Таїсія Жаспар, художниця, фонд, архівний документ.

18 жовтня 2022 р. відзначалася 110-а річниця від дня народження відомої української художниці, письменниці і громадської діячки Таїсії Павлівни Жаспар (Филипович) (1912–1986). Її життя і творчість оповиті таємницями, загадковістю і легендами в пресі про її зв'язки зі спецслужбами, щедро прикрашеними реальними і вигаданими фактами. Елегантна дама невисокого зросту,

рухлива, кокетлива, говірка і водночас таємнича; жінка, яка вибрала повернення до сталінського СРСР замість заможного життя в Китаї та Франції, привертала до себе неабияку увагу чоловіків і спецслужб кількох держав.

Рис. 1. Таїсія Жаспар. Шанхай. 1936 р.

ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 25, арк. 1.

Документи Таїсії Жаспар, що зберігаються в її особовому фонді № 1123 та в інших фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України), є цінним джерелом, що містить низку цікавих даних про історію і культуру Китаю та про українсько-китайські культурні взаємозв'язки у I половині ХХ ст. У статті описано життєвий і творчий шлях художниці, яка понад 35 років прожила у Китаї, та проаналізовано інформаційний потенціал її документів.

Непересічна особистість Таїсії Жаспар залишається маловивченою та через брак достовірних джерел не часто впродовж останніх десятиліть ставала об'єктом дослідження істориків і мистецтвознавців. Її яскрава і малодосліджена біографія передусім привертала увагу журналістів і залишає значний простір для наукових розвідок та інтерпретацій. Наприклад, Едуард Андрющенко і Дмитро Трещанін у статті «Об'єкт «Католичка». Як російська емігрантка переграла всю державну безпеку СРСР» [Андрющенко, Трещанін 2019] ґрунтовно дослідили на матеріалах кількох архівів маловідомі факти і шпигунські аспекти її життя. Зв'язки художниці зі спецслужбами розглянуті також у редакційній статті київської антикварної галереї Ars Kerylos [Таємниці мадам Жаспар <...> 2018]. Нетривіальний погляд на знамениту колекцію китайського мистецтва Андре Жаспара і Таїсії Жаспар у Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків подано у статті «Ідеальний пейзаж Піднебесної» Ганни Пароваткіної [Пароваткіна 2018].

Також низка цікавих статей про художницю написана самими співробітниками цього музею. Зокрема, історія створення і передачі в Україну альбомів її східних пейзажів висвітлена у статтях Ольги Клейменової «Іменинне розсекречення печер Алі-Баби» [Клейменова 2009] та Галини Біленко і Марти Логвин «Найбільша колекція китайського мистецтва в Україні» [Біленко, Логвин 2017]. А у статті Ганни Рудик «Світська левиця та героїня шпигунського роману: Розповідаємо про жінок Музею Ханенків» [Рудик 2021] йдеться про корифейок музейної справи, які зробили величезний внесок у розвиток установи, Варвару Ханенко і Таїсію Жаспар. Таким чином, доводиться констатувати, що документальна спадщина художниці, що стосується Китаю, ще не була предметом окремого наукового дослідження, а тому потребує детального розгляду в рамках цієї статті.

Рис. 2. Т.П. Жаспар. Шанхай. 1938 р.

ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 25, арк. 2.

Документи особового фонду Таїсії Жаспар № 1123, що зберігається в ЦДАМЛМ України та містить 30 од. зб. за 1936–1989 рр., були передані її третім чоловіком – живописцем Костянтином Криловим у 1988 р. Вони становлять значний інтерес для дослідження зв'язків України з Китаєм.

Таїсія Филипович народилася у Тобольську 18 жовтня 1912 р. у родині штурмана пароплава. Після революції її родина втекла від війни до китайського м. Харбіна, яке стало одним із найбільших осередків російської еміграції, а в 1930 р. вона одружилася з білогвардійським экс-офіцером Юрієм Хомяковим та переїхала до Шанхаю – головного ділового та фінансового центру Далекого Сходу. Тут працювала в редакції російськомовної газети «Шанхайська зоря», викладала у школі для емігранток та залучала робітниць з емігрантського середовища для роботи у фотостудіях, ресторанах, нічних клубах тощо.

Таїсія Жаспар відома як талановитий графік, засновниця першої професійної школи для жінок у Шанхаї (1932 р.), благодійного притулку для бідних дівчат із діаспори (1936 р.) та організаторка художніх виставок. Як керівник благодійної організації вона спілкувалася з впливовими шанхайцями та поступово увійшла до місцевої еліти. Наприклад, її друзями були відомий артист Олександр Вергинський і британський мільярдер Віктор Сассун. У 1937 р. вона вийшла заміж за консула Шанхайської французької концесії Андре Жаспара – двоюрідного брата Шарля де Голля, що суттєво підвищило її статус і дало можливість вільно займатися улюбленою справою – живописом.

Рис. 3. Т.П. Жаспар у власному помешканні в Шанхаї. 1940 р.

**Рис. 4. Т.П. Жаспар у власному будинку в Шанхаї.
На фото – А. Жаспар. 1938 р.**

ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 27, арк. 3. Ф. 1123, оп. 1, од. зб. 28, арк. 5.

Художню освіту здобувала у приватних художніх студіях М. Кичігіна і В. Подгурського у Шанхаї (1945 р.) та в Академії Шаньєр у Парижі (1946–1947 рр.). На творчості мисткині суттєво позначився вплив китайського живопису та східної художньої стилістики. Основний жанр, у якому вона працювала, – графічний портрет, оскільки з юності її цікавили сильні та незвичайні особистості. Проживаючи у м. Шанхай від 1930 до 1945 р., художниця змальовувала різні типи цікавих людей, які їй зустрічались, а також збирала разом із чоловіком колекцію традиційного китайського живопису, частина якої (430 сувоїв) у 1957–1960 рр. була подарована нею Київському музею східного та західного мистецтва (нині – Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків).

Рис. 5, 6. Т.П. Жаспар з дружинами дипломатів на світському прийомі. 1930-ті рр.

ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 28, арк. 273, 274. 1930-ті рр.

Жоден мистецький і світський захід тогочасного Шанхаю не відбувався без участі знаменитої мисткині та громадської діячки. З 1937 по 1947 рр. вона була постійною організаторкою та учасницею виставок портрета, керувала художньою студією, у якій навчалося багато емігранток. У 1939, 1945, 1949 рр. відбулися її персональні виставки у Шанхаї, а з 1941 р. вона була членом Товариства громадян СРСР у Шанхаї.

Рис. 7. Т.П. Жаспар на персональній виставці в Шанхаї. 1939 р.

ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 28, арк. 38.

Від початку 1940-х рр. мисткиня шукала шляхи повернення на батьківщину та отримала дозвіл у 1952 р. Живучи в Китаї, ідеалізувала радянський лад, але ці фантазії вмить розвіялись уже під час подорожі поїздом до СРСР: її вразили бідність, дефіцит житла й атмосфера закритого суспільства.

Кожен із тисяч емігрантів, які поверталися до СРСР, перебували під наглядом спецслужб: одних вербували, інших арештовували, за рештою наглядали. Випадок Жаспар був особливим, оскільки вона завжди перебувала у центрі антирадянської публіки в Китаї. Вона постійно перебувала під наглядом агентів КДБ, які присвоїли їй псевдонім «Католичка» та накопичили 5 томів агентурних донесень під назвою «Справа-формуляр Жаспар Т.П.». Зокрема, у Шанхаї доноси на неї писали подруга-емігрантка Наталія Ільїна та учениця-художниця Віра Трофименко [Андрющенко, Трещанін 2019]. Слід підкреслити, що із середини 1920-х років у Харбіні і Шанхаї перебували найбільші східні резидентури радянських органів держбезпеки, метою розвідувальних інтересів яких були воєнізовані формування білоемігрантів та військово-політичні плани мілітаристської Японії [Таємниці мадам Жаспар <...> 2018].

Після переїзду до Києва у лютому 1952 р. Таїсія Жаспар працювала у графічній секції Спілки художників СРСР, продовжила брати активну участь у виставках та створила цілу галерею образів сучасників, видатних діячів культури і науки та низку портретних серій. Серед найвідоміших її портретів – «Китайські діти» (1945), «Китайська дівчинка» (1950); серія «Жінки Шанхаю» (1949). Життя художниці обірвалося 25 листопада 1986 р. у Києві.

У фонді Таїсії Жаспар містяться документи – від листування з Радою міністрів СРСР до промови на відкритті виставки і відгуків мистецтвознавців, які висвітлюють весь процес передачі цінної колекції китайського мистецтва до Музею Ханенків (ф. 1123, оп. 1, од. зб. 18, арк 1–12, 1959–1970 рр.). Серед особистих документів художниці варто відзначити її членський квиток Товариства громадян СРСР у Шанхаї (ф. 1123, оп. 1, од. зб. 17) та метричне посвідчення про її народження, видане Радою Російської духовної місії у Китаї 3 жовтня 1947 р. Серед матеріалів про діяльність Таїсії Жаспар у Спілці художників України – документи про її лекцію для членів СХУ «Месяць в Шанхає», прочитану на початку 1980-х рр.

Рис. 8. Членський квиток Т.П. Жаспар у Товаристві громадян СРСР у Шанхаї

Рис. 9. Метричне посвідчення Т. П. Жаспар. 1947 р.

ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 17, арк. 3-4. Ф. 1123, оп. 1, од. зб. 17, арк. 1.

Рис. 10. Лист Т.П. Жаспар до Сун Цзін-лін. 15 лютого 1972 р.
ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 11, арк. 1.

Також у ЦДАМЛМ України зберігаються документи про відомих китайських історичних осіб. Наприклад, цікавим документом є лист Таїсії Жаспар до Сун Цзін-лін [Лист Таїсії Жаспар <...> 1972, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 11, арк. 1]. У листі художниця повідомляє про свої подорожі до Франції та Італії, пише, що часто згадує про Китай, де пройшла її молодість, де вона вийшла заміж і здобула художню освіту і стала професійним художником. Також вона пише, що їй про Китай нагадують багато предметів мистецтва у її київській квартирі та колекція східного мистецтва, передана нею до музею.

Рис. 11. «Жінка нового Китаю». 1955 р.
З бібліотечної колекції ЦДАМЛМ України.

Сун Цзін-лін (Розамонд Сунг Чін-лін) (1893–1981) походила з політично впливової родини Сунг і відома як віце-президент КНР (1959–1972), Почесний президент КНР (1981) та дружина одного з найбільш шанованих у Китаї політичних діячів, «батька нації», засновника Китайської республіки (1912–1949) Сунь Ят-сена (1866–1925). Вона взяла собі християнське ім'я Розамонд і здобула західну вищу освіту в Уесліанському коледжі (Джорджія, США) – першому ВНЗ у світі, який видавав вчені ступені жінкам (з 1836 р.). У ЦДАМЛМ України є і фото Сун Цзін-лін, вміщене у журналі «Жінка нового Китаю» (1955 р.) поряд з перекладом вірша поета Павла Тичини «Сун Цзін-лін, китайська жінко...» на китайську мову, виконаного Ге Баоцюанем.

Рис. 12. Портрет Сунь Ят-сена у Шанхайському меморіальному центрі. 1948 р.

ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 26, арк. 1.

Серед документів фонду знаходимо й кольорове фото портрета самого Сунь Ят-сена роботи Таїсії Жаспар, зроблене в Шанхайському меморіальному центрі у 1948 р. та групове фото художниці з працівниками Музею Сун Цзін-лін у Шанхаї під час відвідання нею цієї установи у 1983 р.

Рис. 13. Т.П. Жаспар у Музеї Сун Цзін-лін у Шанхаї. 1983 р.

ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 27, арк. 13.

У фонді № 1123 також відклалось листування Таїсії Жаспар із ученицею Вірою Трофименко, яка після її переїзду до СРСР продовжувала проживати у Шанхаї (ф. 1123, оп. 1, од. зб. 12). У листах трапляються численні згадки про Китай і різні події у Шанхаї.

Серед фотодокументів перш за все відзначимо індивідуальні та групові фото Таїсії Жаспар 1936–1949 рр. на художніх виставках, у художній студії, поряд зі знайомими (ф. 1123, оп. 1, од. зб. 25, 26, 27).

Рис. 14. Т.П. Жаспар з мамою О.А. Филипович у Шанхаї. 1943 р.

Рис. 15. Т. П. Жаспар – керівник художньої студії у Шанхаї. Кінець 1940-х рр.

ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 27, арк. 2. Ф. 1123, оп. 1, од. зб. 27, арк. 4.

Цінну інформацію для дослідників містять й альбоми 1936–1938 рр. з кількома сотнями індивідуальних та групових фотографій Таїсії Жаспар [Фотоальбоми Жаспар Т.П. 1936–1938, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 28]. На них зображені

різні райони Шанхаю та інших міст Китаю, оточення художниці, експозиції виставок, відомі китайські політики та діячі мистецтва. Жоден мистецький чи світський захід тогочасного Шанхаю не відбувся без участі знаменитої мисткині та громадської діячки. Отже, ці світлини є цінним джерелом для вивчення соціально-побутового та культурно-мистецького життя Китаю 1930-х рр., а також емігрантського середовища.

Фотокопії портретів, написаних Таїсією Жаспар, є джерелом візуальної інформації про зовнішність та одяг китайців різного віку, які зустрічались художниці в Шанхаї. Серед них – портрети «Китаєць з трубкою» (1949 р.), «Портрет жінки» (1949 р.), «Біля роялю» (1948 р.), Чжен Цзінь-хуа (1952 р.) (ф. 1123, оп. 1, од. зб. 1, арк. 5, 8, 11, 12).

**Рис. 16. Т.П. Жаспар.
Китаєць з трубкою. 1949 р.**
*ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1,
од. зб. 1, арк. 8.*

**Рис. 17. Т.П. Жаспар.
Портрет жінки. 1952 р.**
*ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1,
од. зб. 1, арк. 11.*

**Рис. 18. Т.П. Жаспар.
Біля роялю. 1948 р.**
*ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1,
од. зб. 1, арк. 5.*

**Рис. 19. Т.П. Жаспар.
Чжен Цзінь-хуа. 1952 р.**
*ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1,
од. зб. 1, арк. 12.*

Не менш цікавими є оригінали написаних олією на полотні картин Таїсії Жаспар періоду її проживання в Китаї, що зберігаються в музейній колекції ЦДАМЛМ України, яка налічує понад 12 тис. творів мистецтва. 7 картин художниці були передані до Архіву-музею у листопаді 1988 р. К.О. Криловим. Варто підкреслити, що ці твори демонструються вперше і ще не були введені в науковий обіг. На них можемо побачити зразки китайських костюмів 1940-х рр., інтер'єр кімнат, чудові краєвиди й архітектуру Пекіна і Ханчжоу.

Рис. 20. Т.П. Жаспар «Автопортрет». 1944 р.

Рис. 21. Т.П. Жаспар «Біля рояля». 1948 р.

Рис. 22. Т.П. Жаспар. «Пекин». Пол., ол. 1944 р.

Рис. 23. Т.П. Жаспар «м. Ханчжоу (Китай). Місток». Пол., ол. 1945 р.

Оригінали і фотокопії графічних портретів сучасників Таїсії Жаспар також відклались у фондах № 358 мистецтвознавця Івана Врони (ф. 358, оп. 1, од. зб. 733) та № 700 «Твори образотворчого мистецтва з художніх виставок України» (ф. 700, оп. 1, од. зб. 159–162).

Отже, архівні документи Таїсії Жаспар з фондів ЦДАМЛМ України та її твори є цінним та достовірним джерелом інформації для дослідників (істориків, культурологів, етнографів, журналістів, мистецтвознавців) про життя і творчий шлях художниці в Харбіні, Шанхаї та Києві, історію, природу і культуру Китаю 1930–1940-х років, про життя української діаспори у Шанхаї, а також про деякі аспекти українсько-китайських культурних взаємообмінів. Внесок відомої художниці та громадської діячки у розвиток українсько-китайського культурного співробітництва у сфері живопису, музейної справи, експозиційної діяльності, збереження культурної спадщини та соціально-економічної адаптації українських емігрантів у Китаї є дуже значним та потребує додаткових досліджень із залученням нових документів.

ЛІТЕРАТУРА

Андрющенко Е., Трещанін Д. Об'єкт «Католичка». Як російська емігрантка переграла всю державну безпеку СРСР. *Настоящее время*. 2019, available at: <https://www.currenttime.tv/a/case-thais-jaspar-main/30338992.html> (дата звернення: 04.01.2023).

Біленко Г.І., Логвин М.Ю. Найбільша колекція китайського мистецтва в Україні. *Україна–Китай*. 2017. № 1 (7), available at: <https://www.currenttime.tv/a/case-thais-jaspar-main/30338992.html> (дата звернення: 04.01.2023).

Блюміна І.М. Жаспар Таїсія Павлівна. *Енциклопедія сучасної України* / ред. кол.: І.М. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2009. Т. 9. 711 с.

Головченко В.І., Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки: колоніальний Схід (кінець ХІХ – друга третина ХХ ст.). Київ : Либідь. 2010. 520 с.

Клейменова О. Іменинне розсекречення печер Алі-Баби. *Віче*. 2009, available at: <https://veche.kiev.ua/journal/1561/> (дата звернення: 04.01.2023).

Лист Жаспар Т.П. до Сун Цзін Лін. 15 лютого 1972 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 11, 1 арк.

Пароваткіна Г. Ідеальний пейзаж Піднебесної. *Дзеркало тижня*. № 16. 28 квітня – 11 травня 2018 р., available at: https://zn.ua/ukr/ART/idealniy-peyzazh-pidnebesnoyi-276509_.html (дата звернення: 04.01.2023).

Рудик Г. Світська левиця та героїня шпигунського роману: Розповідаємо про жінок Музею Ханенків. 2021, available at: https://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=https://www.buro247.ua/culture/women-of-the-khanenko-museum.html&ved=2ahUKEwjh4Nrar4r8AhUC7rsIHUTkBJU4ChAWegQICBA&usg=AOvVaw0KG_KJShtxI7qrF22W2zle (дата звернення: 04.01.2023).

Тасмниці мадам Жаспар та її колекції. *Ars Kerylos*. 2018, available at: <https://www.arskerylos.art/uk/taiemnici-madam-zhaspar-ta-ii-kolekcii.html> (дата звернення: 04.01.2023).

Фотоальбоми Жаспар Т.П. 1936–1938 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 28 (336 арк.).

REFERENCES

Andryushchenko E., Treshchanin D. (2019), Ob'yeht "Katolychka". Yak rosiys'ka emihrantka perehrala vsyu derzhavnu bezpeku SRSR, *Nastoyashchee vremya*, available at: <https://www.currenttime.tv/a/case-thais-jaspar-main/30338992.html> (accessed 4 January 2023) (In Russian).

Bilenko H.I., Lohvyn M.Yu. (2017), Naybil'sha kolektsiya kytays'koho mystetstva v Ukrayini, Ukrayina–Kytay, available at: <https://sinologist.com.ua/najbilsha-kolektsiya-kitajskogo-mist/> (accessed 4 January 2023) (In Ukrainian).

Blyumina. I.M. (2009), Zhaspar Tayisiya Pavlivna. Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny / red. kol.: I.M. Dzyuba ta in.; NAN Ukrayiny, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrayiny. T. 9. 711 s. (In Ukrainian).

Holovchenko V.I., Rubel' V.A. (2010), Nova istoriya Aziyi ta Afryky: kolonial'nyy Skhid (kinets' XIX – druha tretyna XX st.). Kyiv: Lybid'. 520 s. (In Ukrainian).

Kleyменова O. (2009), Imenyne rozsekrechennya pecher Ali-Baby, *Viche*, available at: <https://veche.kiev.ua/journal/1561/> (accessed 4 January 2023) (In Ukrainian).

Lyst Zhaspar T.P. do Sun Tszin Lin. 15 lyutoho 1972 r. TsDAMLM Ukrayiny, f. 1123, op. 1, od. zb. 11, 1 ark. (In Russian).

Parovatkina H. (2018) Ideal'nyy peyzazh Pidnebesnoyi, *Dzerkalo tyzhnya*, No. 16. 28 kvitnya – 11 travnya 2018 r., available at: https://zn.ua/ukr/ART/idealniy-peyzazh-pidnebesnoyi-276509_.html (accessed 4 January 2023) (In Ukrainian).

Rudyk H. (2021), Svits'ka levytsya ta heroyinya shpyhuns'koho romanu: Rozpovidayemo pro zhinok Muzeyu Khanenkiv, available at: https://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=https://www.buro247.ua/culture/women-of-the-khanenko-museum.html&ved=2ahUKewjh4Nrar4r8AhUC7rsIHUTkBJU4ChAWegQICBAC&usg=AOvVaw0KG_KJShtxI7qrF22W2zle (accessed 4 January 2023) (In Ukrainian).

Tayemnytsi madam Zhaspar ta yiyi kolektsiyi, *Ars Kerylos*, 2018, available at: <https://www.arskerylos.art/uk/taiemnici-madam-zhaspar-ta-ii-kolekcii.html> (accessed 4 January 2023) (In Ukrainian).

Fotoal'bomy Zhaspar T. P. 1936–1938 rr. TsDAMLM Ukrayiny, f. 1123, op. 1, od. zb. 28 (336 ark.).

Стаття надійшла до редакції 30.01.2023